

Mevlevilik: Tasavvufun Yeniden Şekillenışı ve Kurumsal Yapısının Oluşumu ^(*)

Galip BİNGÖL ^(**)

Öz

Bu çalışma, Mevlevi tarikatının manevi doğuşunu, kurumsallaşma sürecini ve Osmanlı toplumu üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Mevlevilik, yalnızca bir tasavvufi akımı olarak değil, aynı zamanda geniş sosyal, kültürel ve entelektüel etkileri olan bir yapı olarak ele alınmaktadır. Çalışmanın temel hedefi, Mevleviliğin İslam dünyasındaki yerini, özellikle Türkiye Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde nasıl şekillendiğini ve toplumla nasıl bir etkileşim içinde olduğunu ortaya koymaktır. Tarikatın nasıl kurumsallaştığı, toplumsal yapılarla olan ilişkisi ve Osmanlı yönetimiyle kurduğu bağlantılar detaylandırılmaktadır. Bu çalışma, literatürdeki mevcut araştırmalardan farklı olarak, Mevleviliğin yalnızca dini yönüne odaklanmak yerine, onun sosyal, kültürel ve siyasal bağlamdaki dönüşümünü kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Mevleviliğin Osmanlı toplumundaki farklı sosyal sınıfları nasıl bir araya getirdiği, halkın manevi dünyasını nasıl şekillendirdiği ve toplumsal yapıya nasıl etki ettiği incelenmektedir. Tarikatın, dönemin entelektüel dünyasına katkıları da değerlendirilerek, Mevleviliğin bir düşünce hareketi olarak da önemli bir rol üstlendiği vurgulanmaktadır. Bu çalışma, akademik literatürdeki önemli bir boşluğu doldurarak, Mevleviliğin Osmanlı toplumunda hoşgörü, sevgi ve barış kültürünün yayılmasındaki rolünü analiz etmektedir. Aynı zamanda, tasavvufun tarihsel süreçteki dönüşümünü anlamaya yönelik yeni bir perspektif sunarak, dini hareketlerin toplumsal yapılarla etkileşimine dair akademik tartışmalara katkı sağlamaktadır. Böylece Mevleviliğin yalnızca bir tasavvufi gelenek değil, Osmanlı toplumunun kültürel, entelektüel ve siyasal yapılarında da önemli bir unsur olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mevlevilik, Tasavvuf, Kurumsallaşma, Osmanlı Toplumu, Kültürel Etki.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 06.04.2025

Kabul Tarihi: 04.08.2025

^(*) Bilimsel üretimi teşvik eden vizyoner yaklaşımı ve sunduğu destek sayesinde bu çalışmanın gerçekleşmesine olanak tanıyan Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu'na (TÜBİTAK) en içten şükranlarımı sunarım. Destekleyen Kurum: TÜBİTAK 2219.

^(**) Dr., Toronto Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Anne Tanenbaum Centre for Jewish Studies.

E-posta: bingolga.bingapl@utoronto.ca

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3664-345X>

Galip Bingöl, "Mevlevilik: Tasavvufun Yeniden Şekillenışı ve Kurumsal Yapısının Oluşumu," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 21 (Kasım 2025): 67-87.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.11.21.159>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Mevlevilik: The Reshaping of Sufism and the Formation of Its Institutional Structure ^(*)

Galip BİNGÖL ^(**)

Abstract

This study examines the spiritual emergence, institutionalization, and impact of the Mevlevi order on Ottoman society. The Mevlevi order is analyzed not only as a Sufi movement but also as a structure with significant social, cultural, and intellectual influences. The main objective is to explore its role in the Islamic world, particularly during the Turkish Seljuk and Ottoman periods, and its interaction with society. The study details the institutionalization of the order, its relationship with social structures, and its connections with the Ottoman administration. Unlike existing research, this study goes beyond the religious aspects of the Mevlevi order to analyze its transformation in social, cultural, and political contexts. It explores how the order united different social classes, shaped spiritual life, and influenced Ottoman society. The study also highlights its contributions to the intellectual world, emphasizing its role as a movement of thought. By filling a gap in the literature, this research examines how the Mevlevi order promoted tolerance, love, and peace in Ottoman society. Additionally, it offers a new perspective on Sufism's historical transformation and its interaction with social structures. Ultimately, the study argues that the Mevlevi order was not only a Sufi tradition but also a vital cultural, intellectual, and political force in Ottoman society.

Keywords: Mevlevi Order, Sufism, Institutionalization, Ottoman Society, Cultural Influence.

Original Research Article

Submission Date: 06.04.2025

Acceptance Date: 04.08.2025

^(*) I would like to express my sincere gratitude to the Scientific and Technological Research Council of Turkey (TÜBİTAK), which made this study possible thanks to its visionary approach and support that encourages scientific production.
Supporting Institution: TÜBİTAK 2219.

^(**) Dr., University of Toronto, Faculty of Science and Art, Anne Tanenbaum Centre for Jewish Studies.

E-mail: bingolga.bingapl@utoronto.ca

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3664-345X>

Galip Bingöl, "Mevlevilik: The Reshaping of Sufism and the Formation of Its Institutional Structure, *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 21 (November 2025): 67-87.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.11.21.159>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Mevlevilik, tasavvuf tarihinde derin izler bırakmış ve önemli bir yer tutan bir düşünsel ve pratik yapıdır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 1273) hayatı ve öğretileri etrafında şekillenen Mevlevilik, sadece bir dini tarikat olarak değil, aynı zamanda bir kültür, sanat ve düşünce geleneği olarak da derinleşmiştir. Mevlânâ'nın vefatının ardından, onun öğretileri ve manevi mirası, oğlu Sultan Veled'in (ö. 1312) liderliğinde sistematik bir yapıya kavuşarak Mevlevilik tarikatını doğurmuştur. Sultan Veled, babasının öğretilerini kurumsal bir yapıya dönüştürerek, Mevleviliği daha geniş bir coğrafyaya yaymayı başarmıştır. Mevlevilik, tasavvufun yeniden şekillenmesine ve İslam düşüncesinin önemli bir parçası olmasına öncülük etmiştir. Bu makalede, Mevleviliğin tasavvuf düşüncesindeki yerini, tarihsel gelişimini ve kurumsal yapısının oluşumunu ele alarak, onun İslam dünyasında nasıl köklü bir değişim ve kültürel dönüşüm gerçekleştirdiğini inceleyeceğiz.

Tasavvuf tarihinde önemli bir yer tutan Mevlevilik, XIII. yüzyılın sonlarında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin düşünceleri etrafında şekillenmiş ve oğlu Sultan Veled tarafından sistemli bir tarikat yapısına kavuşturulmuştur. Mevlânâ'nın vefatının ardından, onun öğretileri ve manevi mirası etrafında örgütlenen bu tarikat, zamanla Anadolu'dan başlayarak geniş bir coğrafyada etkili olmuş, Osmanlı döneminde ise devletin himayesiyle önemli bir kültürel ve entelektüel merkez haline gelmiştir. Mevlevilik, sadece bir tarikat olmanın ötesinde, İslam düşüncesi, edebiyatı, sanatı ve musikisi ile bütünleşen bir irfan mektebi olarak da kabul edilmiştir.¹ Her ne kadar Mevleviliğin kurumsallaşması Sultan Veled ile gerçekleşmiş olsa da Mevlânâ'nın sağlığında etrafında şekillenen mistik atmosfer, bu oluşumun temel taşlarını oluşturmuştur. Mevlânâ'nın en yakın halifelerinden Selâhaddin-i Zerkubi (ö. 1262) ve Çelebi Hüsâmeddin (ö. 1284), Mevleviliğin ilk manevi önderleri arasında yer almakta olup, bu hareketin düşünsel ve kurumsal temellerinin atılmasında kritik roller üstlenmişlerdir. Selâhaddin-i Zerkub, Mevlânâ'nın müşşidi ve dostu olarak, onun tasavvuf anlayışını şekillendiren isimlerden biri olmuş, Çelebi Hüsâmeddin ise Mevlânâ'nın düşüncelerini yazıya dökerek Mesnevî'nin kaleme alınmasında büyük katkılar sağlamıştır.²

Mevleviliğin tarihi gelişimi, yalnızca bir tarikatın teşekkülü olarak ele alınamaz; bu süreç aynı zamanda Anadolu'daki sosyal, kültürel ve entelektüel dönüşümlerin bir yansımasıdır. Moğol istilaları, Türkiye Selçuklu Devleti'nin zayıflaması ve Anadolu'daki siyasi istikrarsızlık, tasavvufi hareketlerin güçlenmesine zemin hazırlamış, Mevlevilik de bu bağlamda, birey ve toplum arasındaki manevi köprülerden biri haline gelmiştir. Dolayısıyla, Mevleviliğin gelişimi

¹ Ş. Barihüda Tanrıkorur, "Mevleviyye," Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. XXIX, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 468-475; Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Şerif*, Süleyman Nahîfî (çev.), Âmil Çelebioğlu (sad.), (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 5; Şefik Can, *Mevlâna: Hayatı, Şahsiyeti, Fikirleri*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999), 32.

² Tahsin Yazıcı, "Divân-ı Kebir," Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. IX, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 430-433; Franklin Lewis, *Mevlânâ*, Gül Çağalı Güven ve Hamide Koyukan (çev.), (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008), 217; Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. I, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971), 313.

hem Mevlânâ'nın şahsi irfanı hem de içinde bulunduğu tarihsel bağlam göz önüne alınarak değerlendirilmelidir.³

Mevlânâ'nın İlk Halifesi: Selâhaddin Zerkûb'un Hayatı ve Tasavvufi Kimliği

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin ilk halifesi olan Selâhaddin Zerkub, 582/1186 yılında Konya'nın Kâmile köyünde doğmuştur. Genç yaşlarında tasavvufa ilgi duymuş ve dönemin önemli sûfîlerinden Seyyid Burhâneddin Muhakkık Tirmizî'ye (ö. 1241), intisap ederek onun hizmetinde bulunmuştur. Seyyid Burhâneddin, Selçuklu başkenti Konya'ya gelerek Mevlânâ'nın babası Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Vele'd'in irfanî mirasını sürdürmüş ve Mevlânâ'nın tasavvufi eğitiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Selâhaddin Zerkûb'un da Seyyid Burhâneddin'in tasavvuf anlayışından derinden etkilendiği görülmektedir. Seyyid Burhâneddin'in, *"Şeyhim Sultânü'l-ulema'dan bana iki büyük şey nasip olmuştur: Biri söz akıcılığı, diğeri hâl güzelliğidir. Söz akıcılığımı Mevlânâ Celâleddîn'e, hâlimi de Şeyh Selâhaddin'e verdim."* şeklindeki sözleri, Selâhaddin Zerkûb'un tasavvufi derinliğini ve manevi olgunluğunu vurgulamaktadır. Bu ifadedeki "hâl güzelliği" kavramı, onun tasavvuf yolundaki yüksek ahlaki mertebesini ve ruhi kemalini işaret eder. Selâhaddin Zerkûb, Seyyid Burhâneddin'in Kayseri'ye gitmesi üzerine onun hizmetinden ayrılmış, bir süre köyüne dönerek evlenmiş ve sade bir hayat sürmüştür. Ancak tasavvufi arayışı sona ermemiştir. Bir gün Konya'ya döndüğünde, Mevlânâ'nın vaaz verdiği bir meclise katılmış ve orada şeyhi Seyyid Burhâneddin'in hâlini Mevlânâ'da gördüğünü ifade etmiştir. Bu derin ruhi deneyim, onun Mevlânâ'ya intisap etmesine vesile olmuş ve Mevlânâ'nın en yakın müritlerinden biri hâline gelmesini sağlamıştır. Selâhaddin Zerkûb'un Mevlânâ'nın yanında kazandığı konum, sadece bir mürit veya takipçi olmanın ötesindedir. O, Mevlânâ'nın düşüncelerini içselleştiren ve onun tasavvufi ekolünün şekillenmesine katkı sağlayan önemli bir sufidir. Mevlânâ'nın en yakın dostlarından biri olarak, onun mistik yolculuğunda bir yol arkadaşı olmuş, aynı zamanda Mevleviliğin düşünsel ve manevi temellerinin oluşumunda etkili bir figür hâline gelmiştir.⁴

Mevlânâ ve Selâhaddin Zerkûb Arasındaki Manevi ve Ailevi Bağ

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin halifesi olan Selâhaddin Zerkûb ile arasındaki manevi yakınlık, zamanla ailevi bir bağ ile de pekişmiştir. Mevlânâ, Şeyh Selâhaddin'in kızı Fatma Hatun'u oğlu Sultan Vele'd ile evlendirerek bu güçlü irfanî dostluğu bir akrabalık ilişkisiyle de taçlandırmıştır. Bu evlilik, sadece iki aileyi değil, aynı zamanda Mevleviliğin manevi ve kurumsal sürekliliğini güçlendiren önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Mevlânâ,

³ Lewis, *Mevlânâ*, 217-218; Mehmet Emin Şen- Galip Bingöl. "Anadolu'da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin." *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi* 5, no. 2 (Aralık 2022): 381-92; Galip Bingöl ve Hasan Çopur. "Alâeddin Keykubad'ın Abbâsî Halifeleri ile İlişkileri: Siyasi, Askeri ve Manevi Bağlar." *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10, no. 1 (Haziran 2025): 17-26.

⁴ Sipehsâlâr Feridun bin Ahmed, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, Tahsin Yazıcı (çev.), (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011). 162; Abdulvehap b. Celâleddîn Muhammed Hemedânî, *Sevâkıb-ı Menâkıb*, A. Süheyl Ünver (çev.), (İstanbul: Organon, 1973), 42-43.

Selâhaddin Zerkûb ile on yıl boyunca sohbetlerde bulunmuş, bu süre zarfında ona büyük bir manevi yakınlık beslemiştir. Aralarındaki derin tasavvufi ilişkiyi en iyi ifade eden sözlerden biri, Mevlânâ'ya yöneltilen *“Arif kimdir?”* sorusuna verdiği şu cevaptır: *“Arif, sen sustuğun halde senin sırrından bahseden kişidir. Bu da Şeyh Selâhaddin'dir.”* Mevlânâ'nın bu sözü, Selâhaddin Zerkub'un, yalnızca zahiri anlamda değil, batını (zahiri-batını) anlamda da Mevlânâ'nın ruhunu, düşüncelerini ve tasavvufi mirasını en iyi anlayan kişi olduğunu göstermektedir. 657/1258 yılının Muharrem ayında vefat eden Selâhaddin Zerkûb, büyük bir saygıyla anılmış ve Mevlevi geleneklerine uygun şekilde, semalar eşliğinde Sultânü'l-Ulemâ Bahâeddin Veled'in türbesinin yanına defnedilmiştir. Onun vefatı, Mevlânâ ve çevresindeki dervişler için büyük bir kayıp olmuş, ancak Mevlânâ'nın ona duyduğu derin sevgi ve hürmet, eserlerine ve sohbetlerine yansımaya devam etmiştir. Selâhaddin Zerkub'un Mevlevilik içindeki rolü, yalnızca bir halife ya da mürit olmakla sınırlı kalmamış, Mevlânâ'nın düşüncelerini özümseyerek aktarması ve tasavvufi geleneğin manevi mirasının şekillenmesine katkı sunması bakımından da önemlidir. Onun Mevlevilik içindeki yeri, bireysel bağlılığının ötesinde, Mevlevi düşüncesine sağladığı entelektüel ve manevi katkılarla değerlendirilmelidir.⁵

Çelebi Hüsâmeddin'in Gençlik Yılları ve Mevlânâ'ya İntisabı

Çelebi Hüsâmeddin, çocukluk çağında yetim kalmış ve bu zorlu süreçte babası ile dedesinin terbiyesi altında yetişmiştir. Ailesinin sağladığı temel eğitim ve manevi yönlendirme, onun gelecekteki tasavvufi yolculuğunun şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Henüz genç yaşlarda dönemin önemli şeyhleri ve fütüvvet erbabı tarafından himaye edilerek ilgi görmüş, bu ortamda tasavvufi düşüncenin farklı boyutlarıyla tanışma fırsatı elde etmiştir. Fütüvvet teşkilatının dayanışmacı ve ahlaki değerleri, onun karakterinin oluşumunda belirleyici bir etken olmuş, böylece ahilik geleneğinden gelen fedakârlık, cömertlik ve adalet anlayışını içselleştirmiştir. Çelebi Hüsâmeddin, farklı sohbet meclislerinde bulunarak tasavvufi ilimlere dair derin bir kavrayış geliştirmiştir. Ancak zamanla, hakikati bulma arayışı onu Mevlânâ Celâleddin Rûmî'ye yönlendirmiştir. Mevlânâ'nın irfanı ve manevi rehberliği karşısında gönülden bir bağlılık hisseden Çelebi Hüsâmeddin, onun hizmetinde bulunmayı tercih etmiştir. Bu karar, yalnızca bir müridin şeyhine bağlılığından öte, ilim ve hakikatin peşinde olan bir sufînin bilinçli bir tercihi olarak değerlendirilmelidir.⁶

Mevlânâ'ya intisap ettikten sonra, sahip olduğu tüm mal varlığını bağışlamış ve dünyevi mülkiyetten feragat etmiştir. Bu tavır, onun tasavvufi anlayışının merkezinde yer alan dünyadan el çekme (zühd) ve hakikate ulaşma (mârifetullah) arzusunun bir göstergesidir. Kendi geçimlerini sağlamaları için hizmetindeki kişilere de serbestlik tanınması, onun dünya malına olan bağlılığını terk ettiğini ve tamamen Mevlânâ'nın manevi eğitimine kendini adadığını göstermektedir. Bu süreç, Çelebi Hüsâmeddin'in Mevlânâ ile kurduğu derin irfani bağın temelini oluşturmuş ve ilerleyen yıllarda Mevlânâ'nın en güvendiği müritlerinden biri olmasına

⁵Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Tahsin Yazıcı (çev.), (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011). 538.

⁶Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 555.

zemin hazırlamıştır. Onun fedakârlığı ve teslimiyeti, sadece bireysel bir bağlılık olarak değil, aynı zamanda Mevleviliğin temel ahlaki ilkelerinden biri olan *ihlâs* ve *fakr* anlayışının somut bir yansıması olarak da değerlendirilebilir.⁷

Mevlânâ Sonrası Mevlevilikte Halifelik: Çelebi Hüsâmeddin'in Rolü

Şeyh Selâhaddin Zerküb'un vefatının ardından, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin inayeti ve işaretiyle halifelik makamı Çelebi Hüsâmeddin'e geçmiştir. Mevlânâ'nın en yakın müridlerinden biri olan Çelebi Hüsâmeddin, yalnızca bir halife değil, aynı zamanda Mevlânâ'nın düşüncelerini aktaran ve onun manevi mirasını kurumsal bir yapıya kavuşturma sürecinde önemli bir rol üstlenen bir şahsiyettir. Cezbe ve vecd yönüyle Bâyezîd-i Bistâmî'ye, denge ve ölçülülük yönüyle Cüneyd-i Bağdâdî'ye benzetilen Çelebi Hüsâmeddin, Ahi Türkoğlu Hasan oğlu Muhammed oğlu olarak 622/1225 yılında Konya'da doğmuştur. Onun Mevlânâ ile olan ilişkisi, sadece bir mürit-şeyh bağıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Mevlânâ'nın en büyük eserlerinden biri olan Mesnevî'nin kaleme alınmasında kritik bir rol oynamıştır. Çelebi Hüsâmeddin'in teşvikiyle Mevlânâ, tasavvufi düşüncelerini manzum bir şekilde ifade etmiş ve Mesnevi, onun dikte etmesiyle yazıya geçirilmiştir. Bu yönüyle Çelebi Hüsâmeddin, sadece bir halife değil, aynı zamanda Mevlânâ'nın irfani mirasının en önemli taşıyıcılarından biri olmuştur.⁸

Mevlânâ'nın sağlığında dokuz yıl boyunca ona hizmet eden Çelebi Hüsâmeddin, onun vefatının ardından Mevlevilik tarikatının şeyhi olarak makamına geçmiştir. Bu süreçte, Mevleviliğin sistematik bir tarikat haline gelmesinde ve Mevlânâ'nın öğretilerinin korunup yayılmasında önemli bir misyon üstlenmiştir. Mevlevi geleneğinin sürekliliğini sağlayan bu geçiş, tarikatın kurumsallaşması açısından da büyük bir dönüm noktası olmuştur.⁹

Çelebi Hüsâmeddin'in Mesnevî'nin Yazımındaki Rolü ve Mevlevilikteki Yeri

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin en yakın halifelerinden biri olan Çelebi Hüsâmeddin, yalnızca Mevleviliğin bir tarikat olarak şekillenmesinde değil, aynı zamanda Mevlânâ'nın en önemli eseri olan Mesnevî'nin kaleme alınmasında da belirleyici bir rol oynamıştır. Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifin* adlı eserinde aktardığına göre, Mesnevî'nin yazılışı süreci, Çelebi Hüsâmeddin'in, büyük bir aşkla Hakîm Senâî'nin *Îlâhînâme* ve Ferîdüddin Attâr'ın *Mantıku't-Tayr* eserlerini okuyan dostlarını görmesiyle başlamıştır. Hüsâmeddin Çelebi, Mevlânâ'ya hitaben, bu tür bir eserin aşıkların ruhunu besleyeceğini ve onların manevi yolculuklarında can yoldaşı olacağını ifade ederek onu teşvik etmiştir.¹⁰ Bu teşvik, Mevlânâ tarafından büyük bir takdirle karşılanmış ve Mesnevî'nin yazımına başlanmıştır. Mevlânâ, Çelebi Hüsâmeddin'in bu süreçteki önemini şu sözlerle vurgulamıştır: “Ey Hak ziyası, ey manevi kılıç (Hüsâmeddin)! Mesnevî, senin nurunla aydan da parlak oldu. Mesnevî'nin boynu sana bağlı, sen onu bildiğin yere çekersin. Mesnevî'ye

⁷ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 555.

⁸ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 552-555.

⁹ Sipehsâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, 163-164.

¹⁰ Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 556.

*başlamaya sebep sendin. Eğer uzar giderse bu uzama da sendendir.”*¹¹ Mevlânâ kendisine ilham ve teşvik kaynağı olan, bu eserin yazılmasında fedakârca hizmet eden sadık dostunu; *Mesnevî* ciltlerinin ön sözlerinde derin bir samimiyetle över, onun şahsiyetindeki olgunluk ve güzelliği dile getirir, hatta altıncı cildin başında eserine *Hüsâmî-nâme* adını verdiğini söyler ve altıncı cildi Hüsameddin Çelebi’ye ithaf eder.

Ey Hak ışığı Hüsameddin, senin nurunla Mesnevî aydan daha parlak bir hâle geldi.
Hüsâmî-nâme, senin gibi bilgisi çok bir erin cezbisiyle dünyayı dönüp dolaşmakta.
 Ey mânevî er, Mesnevî’yi tamamlamak üzere altıncı cildi sana armağan olarak sunuyorum.
 Bu altı ciltle altı yöne nur saç da çevresini dolanmayan dolansın.
 Mesnevî’nin yazılmasına sen sebep oldun, uzarsa da uzatan yine sensin.
 Böyle istersen, Allah da böyle ister. Allah, takva sahiplerine dileğini ihsan eder.
 Mesnevî, sana binlerce teşekkür etmede, ellerini kaldırıp dua etmekte.¹²

Bu ifadeler, Mevlânâ’nın Çelebi Hüsâmeddin’i yalnızca bir mürit veya halife olarak değil, aynı zamanda onun düşüncelerini ve ilhamını şekillendiren bir dost ve manevi yoldaş olarak gördüğünü göstermektedir. Nitekim Mesnevî’nin yazımı boyunca Mevlânâ düşüncelerini söylemiş, Çelebi Hüsâmeddin ise bunları yazıya geçirmiştir. Bu süreç, tasavvufî eserlerin oluşumunda mürid-mürit ilişkisinin nasıl bir etkide bulunabileceğinin en önemli örneklerinden biridir. Mevlânâ’nın vefatının ardından, halifelik makamının Sultan Veled tarafından üstlenmesi gerektiği yönünde bazı görüşler dile getirilmişse de Sultan Veled, Çelebi Hüsâmeddin’in bu makam için en uygun kişi olduğunu açıkça ifade etmiştir. O, Çelebi Hüsâmeddin’e hitaben: “*Babam sağlığında hepimizin üzerine seni seçmişti. İmamlık ve reisliği sana havale etmişti. Ondan mahrum kaldığımız bugün imamlık senin olmalıdır.*” sözleriyle ona duyduğu güveni ve Mevlânâ’nın ona biçtiği değeri açıkça ortaya koymuştur. Bu açıklamalar, Mevlevî tarikatının kurumsal yapısının şekillenmesinde Mevlânâ’nın iradesinin ve onun halifeleri arasındaki manevi hiyerarşinin belirleyici bir unsur olduğunu göstermektedir. Çelebi Hüsâmeddin, Mevlânâ’nın vefatından sonra on iki yıl boyunca Mevlevî tarikatının halifesi olarak görev yapmış, tarikatın ilk dönemlerinde onun düşüncelerini muhafaza eden ve bu geleneği sürdüren en önemli isimlerden biri olmuştur. 683/1284 yılında vefat eden Çelebi Hüsâmeddin, Mevlevîliğin kurumsallaşma sürecine yaptığı katkılarla tarikatın tarihindeki en önemli figürlerden biri olarak anılmaktadır.¹³

Sultan Veled’in Mevlevilik Tarikatını Kurumsallaştırma Süreci

Çelebi Hüsâmeddin’in 683/1284 yılındaki vefatının ardından Mevlevilik tarikatının manevi önderliği boş kalmış, bu süreçte Sultan Veled, Kerîmüddîn b. Bektemur’a intisap

¹¹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf*, c. IV, Süleyman Nahîfî (çev.), Âmil Çelebioğlu (sad.), (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 415.

¹² Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf*, c. IV, (1-6, 9) 744-757.

¹³ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, Abdülbaki Gölpınarlı (çev.), (İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2014), 45.164; Sipeh-sâlâr, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, 170-171.

ederek yedi yıl boyunca onun hizmetinde bulunmuştur. Bu durum, Sultan Veled'in sadece babası Mevlânâ'dan değil, farklı sufi geleneklerden de beslenerek olgunlaştığını göstermektedir. Ancak, müritlerin yoğun talepleri üzerine Sultan Veled, babasının makamını devralarak Mevlevi tarikatının liderliğini üstlenmiştir. Onun bu görevi kabul etmesi, Mevleviliğin bir tarikat olarak kurumsallaşma sürecinin başlangıcını teşkil etmiştir. Mevlânâ'nın cezbe ehli, ilahi aşkı ve vecd halini merkeze alan bir sufi kimliğine sahip olmasına karşın, Sultan Veled daha temkinli, akılcı ve sistematik bir anlayışı benimsemiştir. Babasının düşüncelerini muhafaza etmekle birlikte, içinde bulunduğu sosyal ve siyasal koşulları da göz önünde bulunduran Sultan Veled, Mevleviliği disipline ederek onu kurumsal bir tarikat yapısına dönüştürmüştür. Bu yönüyle, o yalnızca bir manevi lider değil, aynı zamanda tarikatın devamlılığını sağlayan bir organizatör ve sistem kurucusu olarak da öne çıkmaktadır.¹⁴

Mevleviliğin geniş coğrafyalara yayılması, Sultan Veled'in tarikatı bir öğreti ve yaşam biçimi olarak sistematik hale getirmesiyle mümkün olmuştur. Anadolu'nun ve dünyanın çeşitli bölgelerine halifeler göndermesi, Mevleviliğin farklı kültür ve toplumlar içerisinde kök salmasını sağlamış ve tarikatın evrensel bir boyut kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, Mevlevi şeyhleri, hem Anadolu'daki Türkmen ve yerleşik halklar arasında hem de İslam dünyasının diğer bölgelerinde Mevlânâ'nın öğretilerini yaymışlardır. Sultan Veled'in liderliği altında Mevlevilik, yalnızca mistik bir topluluk olmaktan çıkarak, sosyal, kültürel ve entelektüel bir hareket niteliği kazanmış ve Osmanlı döneminde devletin himayesiyle daha da genişleyerek kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Onun sağladığı bu yapı taşları, Mevleviliğin yüzyıllar boyunca varlığını sürdüren köklü bir tarikat haline gelmesinde belirleyici olmuştur.¹⁵

Sultan Veled'in Mevleviliği Sistemleştirme Süreci ve Tarikatın Kurumsallaşması

Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin düşünceleri, onun vefatından sonra oğlu Sultan Veled tarafından belirli bir sistematik çerçeveye oturtulmuş ve Mevlevilik, bir tarikat kimliği kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte Sultan Veled, babasının öğretilerini vecd ve sema, cezbe ve aşk, müzik ve raks etrafında şekillendirmiş, bu unsurları tarikatın temel ritüelleri haline getirmiştir. Böylece Mevlevilik, mistik aşk ve manevi vecd anlayışını merkeze alan bir tarikat olarak sistemleşmeye başlamıştır. Sultan Veled'in Mevleviliği kurumsallaştırma sürecinde, iktidarla kurduğu olumlu ilişkiler belirleyici olmuştur. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti ve Moğol idaresiyle kurduğu yakın ilişkiler, Mevleviliğin geniş bir coğrafyada yayılmasına olanak sağlamış ve tarikat mensuplarının faaliyetlerini daha güvenli bir zeminde sürdürmesine katkı sunmuştur. Mevlevi şeyhlerinin halifeler aracılığıyla farklı bölgelere gönderilmesi, bu tarikatın yalnızca Konya merkezli bir yapılanma olmaktan çıkarak Anadolu'nun farklı şehirlerinde ve zamanla Osmanlı coğrafyasında önemli bir manevi ve kültürel güç haline gelmesini sağlamıştır.¹⁶

¹⁴ Sultan Veled, *İbtidâ-Nâme*, 175-2002.

¹⁵ Bediüzzaman Firûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, Feridun Nafiz Uzluk (çev.), (Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005), 203-204; Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 45- 48.

¹⁶ Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, (İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2006), 72.

Bununla birlikte, Mevleviliğin kurumsal bir yapıya dönüşmesi, Mevlânâ'nın bireysel çile, içsel arayış ve el emeği ile geçinmeyi tavsiye eden öğretileriyle tam anlamıyla örtüşmeyebilir. Mevlânâ, bir tarikat kurma niyetinde olmamış, aksine bireyin doğrudan hakikati bulmasını ve aşk yoluyla Allah'a ulaşmasını öğütlemiştir. Ancak, Sultan Veled'in Mevleviliği kurumsallaştırma çabaları, Mevlânâ'nın fikirlerinin ve eserlerinin sonraki nesillere aktarılması açısından kritik bir rol oynamıştır. Onun kurduğu sistem, Mevleviliğin yüzyıllar boyunca bir kültürel ve manevi miras olarak varlığını sürdürmesine olanak sağlamış, Mevlânâ'nın düşüncelerinin geniş kitlelere ulaşmasını temin etmiştir. Bu bağlamda, Sultan Veled'in çalışmaları yalnızca bir tarikatın teşekkülünden ibaret olmayıp, aynı zamanda Anadolu tasavvufunun gelişimi, edebî ve sanatsal geleneklerin teşekkülü ve Osmanlı dönemi boyunca Mevleviliğin devlet nezdindeki konumu açısından da büyük önem taşımaktadır.

Mevlevilik Tarikatının Silsilesi ve Mevleviliğin Kurumsal Kimliği

Mevlevilik tarikatı, Mevlânâ Celâleddin Rûmî tarafından şekillendirilmiş olmakla birlikte, tarikatın pîri ve manevi önderi olarak kabul edilen kişi yine Mevlânâ'dır. Mevleviliğin tarihi kökleri, Mevlânâ'dan önceki sûfilerin öğretilerine dayanır ve bu öğretiler, Mevlevilik tarikatının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Tarikatın erken dönem kaynaklarından biri olan *Menâkıbu'l-Arifîn* adlı eserin müellifi Ahmed Elflâki Mevlevilik silsilesini geniş bir çerçevede tanımlar. Eflâki tarikatın manevi mirasını Hz. Ali'ye kadar uzanarak şu sufiler aracılığıyla aktarıldığını belirtir: Burhaneddin Muhakkık-i Tirmizî, Bahâüddin Veled, Şemsü'l-Eimme Abdullah Serahsi, Hatib-i Belhî, Ahmed el-Gazâlî, Ebû Bekir en-Nesâc, Muhammed ez-Zecâc, Cüneyd-i Bağdâdî, Serî es-Sakatî, Marûf-i Kerhî, Dâvûd et-Tâî, Habîb el-Acemi, Hasan-ı Basrî.¹⁷

Bu silsile, Mevlevilik tarikatının tarihsel ve tasavvufi derinliğini ortaya koyarken, aynı zamanda Mevlânâ'nın öğretilerinin, özellikle de aşk, vecd, sema müzik ve edebiyat gibi unsurların, daha önceki sufi geleneklerle nasıl etkileşimde bulunarak şekillendiğini gösterir. Elflâki'nin silsilesi, Mevleviliğin bir devamlılık ve gelenek içinde, ancak her dönemde yeni anlamlar kazanarak evrildiğini ortaya koymaktadır. Silsiledeki sufi şahsiyetler, yalnızca kendi dönemin manevi liderleri değil, aynı zamanda Mevleviliğin gelişiminde öncülük etmiş ve bu geleneği canlı tutan önemli figürlerdir. Her biri, Mevlânâ'nın öğretilerine farklı bir bakış açısı ve katkı sunarak, Mevlevilik tarikatının temelini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda, Mevlevilik, yalnızca Mevlânâ'nın kişisel öğretisiyle değil, onun öncesindeki sufi geleneğin bir sentezi olarak da şekillenmiştir.¹⁸

Sultan Veled ve Ailesi: Mevlevilik Tarikatının Ailevi Yapısı ve Çelebilik Mirası

Mevlevilik tarikatının kurucusu olan Sultan Veled, tarikatın sistemleşmesinde ve yayılmasında kritik bir rol oynamıştır. Sultan Veled'in eşi Fâtıma Hatun ile evliliğinden Şeref

¹⁷ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 724; Arnold J. Toynbee, *Tarihçi Açısından Din*, İbrahim Canan (çev.), (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1978), 176.

¹⁸ Eflâki, *Ariflerin Menkıbeleri*, 724; Arnold J. Toynbee, *Tarihçi Açısından Din*, İbrahim Canan (çev.), (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1978), 176.

Ârife ve Mutahhara Âbide adlı iki kızı, ayrıca Ulu Ârif Çelebi adlı bir oğlu dünyaya gelmiştir. Fâtıma Hatun'un vefatının ardından, Sultan Veled, Nusret Hatun ve Sünbüle Hatun ile iki evlilik daha yapmış ve bu evliliklerden Salâhaddin Zâhid, Emir Şemseddin Âbid ve Hüsâmeddin Vâcid adlı oğulları olmuştur.¹⁹ Sultan Veled'in çocukları, hem Mevlevilik tarikatının öğretisini devam ettiren hem de tarikatın kurumsal yapısını güçlendiren figürler olarak önemli bir yer tutmuşlardır. Salâhaddin Zâhid Çelebi, genç yaşta vefat etmiş olsa da diğer oğulları Emir Şemseddin Âbid, Ulu Ârif Çelebi ve Hüsâmeddin Vâcid Çelebi, babalarının vefatının ardından sırasıyla Mevlevilik tarikatının liderliğini üstlenmişlerdir. Bu şekilde, babadan oğula geçen çelebilik makamı, Mevlevilik tarikatının bir kurumsal gelenek olarak sürekliliğini sağlamıştır.²⁰

Konya Mevlânâ Dergâhı, tarikatın idare merkezi haline gelirken, çelebilik makamı da Sultan Veled'in ailevi mirasıyla birlikte Mevleviliğin yönetsel yapısının temel taşı olmuştur. Bu durum, Mevlevilik tarikatının sadece bir dini öğreti olarak değil, aynı zamanda bir ailevi ve kurumsal yapıya sahip bir hareket olarak gelişmesine yol açmıştır. Mevleviliğin kurumsallaşması, Sultan Veled'in ailesinin ve özellikle oğullarının katkılarıyla devam etmiştir. Bu, Mevleviliğin bir tarikat olarak sürekliliğini sağlayan önemli bir faktör olmuş, aynı zamanda tarikatın Anadolu'daki siyasi ve kültürel yapılarla etkileşiminde de etkili olmuştur. Sultan Veled'in ailesi, sadece manevi liderlikleriyle değil, aynı zamanda Mevleviliğin sosyal ve kültürel yapısını güçlendirerek, tarikatı zaman içinde kurumsal bir bütünlük içinde yaşatmışlardır.²¹

Ulu Ârif Çelebi ve Mevleviliğin Yayılması

Mevlevilik tarikatının Anadolu dışındaki bölgelerde yayılmasında önemli bir rol oynayan Ulu Ârif Çelebi hem babası Sultan Veled'in sağlığında hem de onun vefatından sonra çeşitli seyahatler gerçekleştirmiştir. Bu seyahatler, tarikatın sadece Konya'da değil, Anadolu'nun farklı köy ve şehirlerinde de kabul görmesini sağlamıştır. Ulu Ârif Çelebi, özellikle Moğol hâkimiyeti altındaki Selçuklu topraklarında, Tokat, Sivas, Bayburt, Erzurum, Tebriz, Irak, Sultâniye ve Merend gibi stratejik öneme sahip bölgelerde, önde gelen yöneticilerle temas kurmuş ve Mevleviliğin öğretilerini geniş bir coğrafyada tanıtmıştır. Bu süreç, aynı zamanda Mevlevilik tarikatının yerel otoritelerle kurduğu güçlü ilişkilerin temellerini atmıştır.²²

Ulu Ârif Çelebi'nin gayretleri sayesinde, İlhanlıların idarî merkezlerinden biri olan Sultâniye'de, ayrıca Anadolu ve Kütahya gibi bölgelerde de Mevlevi dergâhları kurulmuştur. Bu dergâhlar, Mevleviliğin sadece dini bir öğreti olarak değil, aynı zamanda bir sosyal ve kültürel hareket olarak büyümesine olanak sağlamıştır. Ulu Ârif Çelebi'nin, özellikle Türkmen beyleri ile kurduğu sağlam ilişkiler, Mevleviliğin Anadolu'daki etkisinin güçlenmesine zemin

¹⁹ Firûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, 177.

²⁰ Mehmet Demirci, "Fihî Mâ Fih," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XIII, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 58; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 55; Tanrıkorur, "Mevleviye," 468.

²¹ Asaf Hâlet Çelebi, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 155-157.

²² Eflâkî, *Ariflerin Menkıbeleri*, 642-644.

hazırlamıştır. Bu stratejik ilişkiler, Mevlevilik tarikatının Konya dışındaki önemli merkezlerinin ilk temellerinin atılmasına olanak tanımıştır.²³

XIV. yüzyılın ilk yarısında, Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi'nin gayretleriyle, Mevlevilik tarikatı, sadece coğrafi olarak yayılmakla kalmamış, aynı zamanda tarikatın temel ritüelleri, erkanı, ayinleri ve kıyafetleriyle de kurumsallaşma sürecini tamamlamıştır. Bu dönemde, Mevlevilik, sadece bir mistik öğreti olarak değil, aynı zamanda belirli bir dini pratiğin ve toplumsal yapının bir parçası olarak şekillenmiştir. XV. yüzyıla intikal ettiğinde ise, Mevlevilik, Anadolu ve ötesinde geniş bir alanda yerleşik bir dini ve kültürel hareket haline gelmiştir.²⁴

Mevlevilikte Batını Yönün Gelişimi: Şems ve Veled Kolları

Mevlevilik tarikatının batını yönü, Ulu Ârif Çelebi'den itibaren belirgin bir şekilde öne çıkmıştır. Bu dönemde, tarikatın öğretilerinin derinleşmesi ve mistik boyutlarının güçlenmesi, Mevleviliğin şekilsel ve içeriksel evriminde önemli bir aşama kaydedilmesine yol açmıştır. Ulu Ârif Çelebi'nin ardından, çelebilik makamına gelen kardeşi Emir Âbid Çelebi (ö. 739/1338) de, bu süreçte melami anlayışa sahip bir şahsiyet olarak dikkat çekmiştir.²⁵ Emir Âbid Çelebi'nin liderliğinde, Mevlevilik daha fazla içsel bir yolculuk ve bireysel ruhsal deneyime odaklanmış, böylece tarikatın batını yönleri pekişmiştir.²⁶

Daha sonra gelen Divane Mehmed Çelebi (ö. 951/1544), özellikle Kalenderilerin yolunu takip etmiş ve fiziki görünümünde de bu etkiyi yansıtarak saçlarını, kaşlarını ve bıyıklarını tıraş etmiştir. Bu değişim, Mevleviliğin yalnızca dini ritüellerde değil, aynı zamanda toplumsal ve bireysel yaşamda da mistik bir dönüşüm sürecine girdiğini göstermektedir.²⁷

Bu gelişmeler Mevlevilik tarikatı içinde zamanla iki ana kolun ortaya çıkmasına neden olmuştur: Şems Kolu ile Veled Kolu. Şems Kolu, daha çok batını ve cezbeli bir karaktere sahip olup, Mevlânâ'nın Şems-i Tebrizî ile olan manevi ilişkisinden beslenen bir anlayışı temsil etmektedir. Bu kol, bireysel ruhsal yükselişin ve aşkın ön plana çıktığı, daha içsel bir yolculuğa dayalı bir öğretilerdir. Diğer taraftan, Veled Kolu, Sultan Veled'in öğretilerine dayalı olarak zühhd anlayışını ve şeriat çizgisini takip eden bir yapıya sahiptir. Bu yapı, mevcut literatürde sıklıkla Mevleviliğin zahiri (şeriata bağlı) yönünü temsil eden bir damar olarak tanımlanır. Ancak bu çalışmada özellikle vurgulanması gereken husus, söz konusu zahiri yapının yalnızca bireysel dindarlıkla sınırlı kalmayıp, Mevleviliğin toplumsal meşruiyetini güçlendiren bir unsur haline gelmiş olmasıdır. Anadolu coğrafyasında ulema ve devlet erkânı ile daha rahat bir ilişki kurabilen bu kol, Mevleviliğin şehirleşme süreçlerinde ve eğitim faaliyetlerinde daha etkin bir rol üstlenmesini mümkün kılmıştır. Bu iki kol arasındaki ayrım, Mevleviliğin farklı yorumlarını ve uygulama biçimlerini ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda tarikatın batını ve zahiri

²³ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 76-82; Ahmet Yaşar Ocak, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 151.

²⁴ H. Hüseyin Top, *Mevlevi Usûl ve Âdâbı*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 30.

²⁵ Melâmî tasavvufun bir yorumu olan Melâmîlik yolunu ifade eder.

²⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 195-197.

²⁷ Top, *Mevlevi Usûl ve Âdâbı*, 33.

yönlerinin birbirini nasıl tamamladığını da göstermektedir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus, bu ayrımın Mevleviliğin toplumsal katmanlara nüfuz etme biçimini de doğrudan şekillendirmiş olmasıdır.²⁸ Zühd ve şeriat temelli Veled Kolu, Mevleviliğin kamusal yüzünü temsil ederken; daha batını yaklaşımlar ise bireysel ve mahrem dini tecrübeye alan açmıştır. Böylece Mevlevilik, hem bireysel ruhsal deneyimlere hem de toplumsal ve ahlaki kurallara dayalı bir bütünlük içinde varlığını sürdürmüş ve zamanla Anadolu kültür coğrafyasının temel unsurlarından biri haline gelmiştir.²⁹

XV-XVI. Yüzyıllarda Mevleviliğin Yayılmasında Öncü Figürler ve Toplumsal Etkileşim

XV-XVI. yüzyıllarda, Ulu Ârif Çelebi'nin meşrebini benimseyen başta Dîvâne Mehmed Çelebi (ö. 1520) olmak üzere birçok Mevlevi şeyhi, yaptıkları geniş çaplı seyahatlerle hem halkı aydınlatmış hem de Mevleviliğin öğretilerini Anadolu'nun farklı köy ve kasabalarına yaymışlardır. Bu şeyhler, sadece dini bir öğretinin taşıyıcısı olmakla kalmamış, aynı zamanda sosyal ve kültürel etkileşim içinde bulundukları halkla yakın ilişkiler kurarak tarikatı halk arasında yaygınlaştırmışlardır. Dîvâne Mehmed Çelebi ve diğer önemli şahsiyetler, Mevleviliğin batını yönlerini ve cezbe, aşk, sema gibi temel öğretilerini halkla paylaşmış, böylece tarikatın toplumsal hayatta daha fazla yer edinmesine olanak sağlamışlardır. Mevlevilik, özellikle bu dönemde, halk arasında önemli bir kültürel ve dini kimlik kazanırken, Mevlânâ'nın vefatından sonraki dönemde çelebilik makamına gelen şahsiyetler, sadece halktan değil, aynı zamanda devlet adamları ve yönetici sınıflardan da büyük saygı görmüşlerdir. Çelebilik makamı hem manevi hem de toplumsal otoriteyi simgeleyen bir pozisyon haline gelmiş, Mevlevi şeyhleri sadece dini liderler olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin koruyucuları ve kültürel figürler olarak da önemli bir rol oynamıştır. Devletin farklı kademelerindeki yönetici sınıflar, Mevleviliğin öğretilerini benimsemiş ve Mevlevi şeyhlerine gösterdikleri hürmet ile tarikatın yayılmasını dolaylı yoldan desteklemişlerdir. Bu dönemde Mevlevilik hem halkın hem de elit sınıfların ilgi gösterdiği, manevi bir öğreti olmanın ötesine geçerek sosyal ve kültürel bir kurum olarak Anadolu'da derinlemesine yerleşmiştir. Mevlevi şeyhleri hem dini hem de sosyal açıdan etki alanlarını genişletmiş, zamanla Mevlevilik, toplumun farklı kesimlerinde benimsenmiş ve kültürel mirasın önemli bir parçası haline gelmiştir.³⁰

Mevleviliğin Anadolu'daki ilk mekânlarından başka yerlerde de varlığını sürdürmesi, zamanla Balkanlar, Irak, Suriye gibi bölgelerdeki Mevlevi dergâhları ve tarikat liderleri aracılığıyla da devam etmiştir. Anadolu'daki Mevlevihaneler; başta Konya olmak üzere, Manisa, Afyon, Eskişehir, Kütahya, Bursa ve İstanbul'dadır.³¹ Balkanlarda ise Makedonya/Üsküp,

²⁸ Annemarie Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutu*, Kabalcı, 2017, 412-414.

²⁹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi*, Şefik Can (çev.), c. 5, 17. basım, (İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2018), Beyit 144, 27-28; Reşat Öngören, *Osmanlılar'da Tasavvuf*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 206.

³⁰ Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 229.

³¹ Mevlevilikte, bin bir günlük eğitimle çile çıkarılıp, dede unvanı alınan dergâhlara âsitâne, bu eğitim için

Sırbistan/İpek, Bosna-Hersek/Mostar ve Saraybosna'da yakın zamanlara kadar Mevlevi tekkelerinin mevcudiyeti bilinmektedir. Bu Mevlevi dergâhları tasavvuf, din, edebiyat, musiki, hat, mimari, resim, tezhip, cilt, ebru, hakkâklık, minyatür, resim, çini ve taş işçiliği gibi birçok sanat dalında eğitim verilen; ilim ve irfan tahsil edilen birer mektep fonksiyonu görmüşlerdir.³² XVI. yüzyıl sonrasında Mevlevilik, hem sosyo-politik hem de dini anlamda önemli dönüşümler yaşamıştır. Bu dönemde, tarikatın faaliyetleri kırsal alanlardan şehirlere kaymaya başlamış, Mevlevihaneler ve tarikatın öğretileri daha çok büyük şehirlerde yayılmaya başlamıştır. Özellikle vakıf müessesesi ile entegre olarak yüksek sosyal sınıfların nüfuzu altına girmiştir. Mevlevihaneler, şehirlere ve kasabalara kurulduktan sonra genellikle beyler, vezirler ve diğer toplumsal elitler tarafından yaptırılmaya başlamıştır. Öne çıkan örnekler arasında Amasya ve Kayseri Mevlevihaneleri Sadrazam Bayram Paşa tarafından, Gaziantep Mevlevihanesi Türkmen Mustafa Ağa tarafından, Kilis Mevlevihânesi ise Ali Ağa tarafından inşa edilmiştir.³³

Bu dönemdeki vakıfların kurumsal yapıları, Mevlevilik tarikatının da örgütsel yapısını yeniden şekillendirmiştir. Vakıflar aracılığıyla “Makam-ı Meşihat” (şeyhlerin atama makamı), kontrol altına alınmış ve bu makamda görev yapacak kişilerin tayini, «meclis-i meşâyih» (şeyhler meclisi) tarafından tasdik edilmeye başlanmıştır.³⁴ Böylece, şeyh tayininde merkezi bir kontrol mekanizması oluşturulmuş ve tarikatın yönetimi daha kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. Bu gelişmeler, Mevlevilik tarikatının sadece dini bir hareket olmanın ötesine geçerek, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve politik alanda da etkin bir rol üstlenmesine yol açmıştır. XVI. yüzyıl sonrasındaki bu değişim, Mevleviliğin hem toplumsal hem de kurumsal yapısını önemli ölçüde derinleştirerek, tarikatın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkisini pekiştirmiştir.³⁵

Mevlevilik, özellikle XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başlarında İstanbul'da daha da yayılmaya devam etmiş, Kasımpaşa (1600), Yenikapı (1597) ve Beşiktaş (1613) Mevlevihaneleri gibi yeni dergâhların açılmasıyla şehrin sosyal ve kültürel hayatının önemli bir parçası hâline gelmiştir. Bu dergâhlar yalnızca dini ibadet ve ritüellerin yerine getirildiği yerler değil, aynı zamanda Arapça, Farsça, musiki, hat ve edebiyat dersleri verilen, toplumsal

organize edilmemiş küçük çaplı merkezlere de zaviye denilmekte; Mevlevihane ise her iki tür yapıyı da içine alan bir terimdir. Anadolu, Rumeli, Suriye, Irak, Lübnan, Kıbrıs, Yunanistan, Macaristan, Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'da kurulan, bilhassa Şam, Mekke, Medine, Kudüs, Bağdat, Halep ve Kıbrıs dergâhlarının önem kazandığı 129 Mevlevihane tespit edilmiştir. (Barihüda Tanrıkorur, “Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihanenin Yeri ve Önemi,” *Selçuk Üniversitesi 3. Milli Mevlânâ Kongresi (Tebliğler) 12-14 Aralık 1988 Konya*, Konya: (1989), 61-71; Ş. Barihüda Tanrıkorur, “Diğer Mevlevihanelerin Listesi,” *Konyadan Dünya'ya Mevlâna ve Mevlevilik*, İstanbul: (2002), 237-240).

³² Nilgün Açık “Mevlâna ve Mevlevi Tarikatının Eğiticiliği,” *Selçuk Üniversitesi III. Uluslar Arası Mevlâna Kongresi 5-6 Mayıs 2003 Bildiriler*, Konya: (2004), 99-110; Emine Yeniterzi, *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlâna-Güncel Yorumlarla*. 16. bs. Ankara: TDV Yay. 2020, 18-36.

³³ Gölpinarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevilik*, 230.

³⁴ Özellikle Kanuni Sultan Süleyman dönemi (1520-1566) ve sonrası, Mevlevilik'in imparatorluk çapında örgütlenmesi için önemli yıllardır. Bu kurumsal yapılanmanın ve makam-ı meşihatın kontrol altına alınması ise yaklaşık 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyılda olmuştur. (Bkz. Abdülbaki Gölpinarlı, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, Remzi Kitabevi, 1990, 145-148).

³⁵ Top, *Mevlevi Usûl ve Âdâbı*, 256-258; Tanrıkorur, “Mevleviyye,” 468.

etkileşim ve kültürel gelişimin merkezleri olmuşlardır.³⁶ Özellikle Yenikapı Mevlevihanesi'nin 17. yüzyıl ortalarındaki yıllık bütçesi 950.000 akçe civarındadır. Müderris kadrosunda ilmiye sınıfına mensup kişiler yer almış, devlet nezdinde bu dergâhlar vakıf statüsü ile ciddi bir mali özerkliğe kavuşmuştur.³⁷

İstanbul'daki Galata Mevlevihanesi, tarikatın en köklü ve itibarlı merkezlerinden biri olmuştur. Safâî Dede (ö. 940/1533) döneminde önemli bir gelişim gösteren Galata Mevlevihanesi, bir dönem Halvetiler tarafından yönetilmişse de XVII. yüzyıl başlarında Sırrî Abdi Dede (ö. 1619) tarafından tekrar Mevleviliğe bağlanmıştır. Ancak Sırrî Abdi Dede, I. Bostan Çelebi (ö. 1659) tarafından görevden alınarak yerine İsmâîl Rusûhî Ankaravî (ö. 1041/1631) tayin edilmiştir. Ankaravî, Mevleviliğin yeniden güç kazandığı bu dönemde Konya, Galata, Yenikapı gibi dergâhlar arasında irtibatı sağlayarak, İstanbul'daki Mevlevihanelerdeki eğitim ve kültürel faaliyetleri yeniden canlandırmıştır.³⁸ Özellikle Ankaravî döneminde tasavvuf, fıkıh ve edebiyat alanında okutulan dersler ile musiki eğitimleri düzenli bir yapıya kavuşmuştur.³⁹

Ankaravî, aynı zamanda Mesnevî Şerhi ve Minhâcû'l-Fukarâ gibi eserler yazarak Mevleviliğin âdâb (davranış kuralları), erkân (ritüeller) ve mahiyeti (doğa ve amaç) konularında önemli katkılar sunmuştur. Bu eserler, Mevlevî düşüncesinin Osmanlı fikir hayatında daha derin bir şekilde yer etmesine yardımcı olmuş ve tarikatın öğretilerinin yalnızca dini bir öğreti olmanın ötesine geçmesini sağlamıştır. Bu dönemde yazılmış olan eserler, aynı zamanda Mevleviliğin hem edebi hem de felsefi yönlerinin Osmanlı toplumunda yayılmasına olanak tanımıştır. Mevlevilik, XVII. yüzyılda İstanbul'da kurumsal yapısını güçlendirirken, aynı zamanda kültürel, felsefi ve dini alanlarda da Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir düşünsel akımı haline gelmiştir.⁴⁰

Mevlevilik, tarihsel evriminde sadece bir tasavvufi yol olmanın ötesinde, toplumun sosyal, kültürel ve manevi dokusuna katkı sağlayan bir hareket olarak şekillenmiştir. Özellikle Balkan Savaşları ve Çanakkale Savaşları gibi kritik savaş dönemlerinde, Mevlevilik yalnızca dini bir öğreti olarak kalmamış, aynı zamanda toplumsal dayanışmanın, yardımlaşmanın ve moral desteğin de bir simgesi haline gelmiştir. Yenikapı Mevlevihanesi, Balkan Savaşları sırasında, hastane olarak hizmet vermiş, savaşın zorlu koşullarında yaralı askerler için bir sığınak olmuştur. Aynı şekilde, Çanakkale Savaşları sırasında da Mevlevihaneler, Osmanlı askerlerinin tedavi edilmesinin yanı sıra moral ve ruhsal destek sağlamış, savaşın manevi boyutunda önemli bir görev üstlenmiştir. Mevlevihanelerde savaş yorgunu ya da yaralı askerler, zikir meclislerine, sema ayinlerine ve Kur'an tilavetlerine katılarak ruhsal anlamda desteklenirdi. Özellikle sema törenleri, askerlere

³⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, 112-120.

³⁷ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Mevlevihane" maddesi, c. 29, İstanbul: TDV Yayınları, 2004, 144-146.

³⁸ Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Tarikatlar ve Dini Hayat*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013, 203-208.

³⁹ Sezai Küçük, "XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler" (Basılmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 299-310.

⁴⁰ Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, 256-258; Tanrıkorur, "Mevleviyye," 468; Erhan Yetik, "İsmail Rusûhî Ankaravî," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. III, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991), 210-212.

huzur ve teselli kaynağı oluyordu. Sema, bedeninin ve ruhunun uyum içinde olması gerektiğini vurguladığı için savaş sonrası yaşanan travmalara karşı güçlü bir terapi niteliği taşırdı. Mevlevi şeyhleri ve dervişler, savaş öncesinde ve sonrasında Osmanlı askerleri için topluca dualar eder, zafer için manevi destek sunarlardı. Askerler, böylece moral kazanırlardı. Bazı Mevlevihaneler, özellikle büyük savaşların ardından, yaralı askerlerin dinlendiği, tedavi gördüğü yerler hâline gelmişti. Mevlevi dervişler tıbbi bilgiye de sahip olduklarından, basit tedavi yöntemleriyle yaralıların bakımını üstlenirlerdi. Mevlevi şeyhleri, askerlere sabır, tevekkül, cihadın manevi boyutu gibi konularda sohbetler yaparak onları psikolojik olarak desteklerdi. Özellikle “savaşın sadece bedenle değil ruhla da kazanıldığı” vurgulanırdı. Mevlevi öğretisinde, savaş sadece fiziksel bir mücadele değil, aynı zamanda nefisle yapılan içsel bir cihat olarak da görülürdü. Bu anlayış, askerlerin savaş travmasını hafifletmesine ve savaşın yıpratıcı etkisine karşı ruhsal bir direnç geliştirmesine yardımcı olurdu. Özetle Mevleviler, askerlerin hem bedenine hem ruhuna hitap eden çok boyutlu bir destek sunmuşlardır. Bunu yaparken hem dini hem de psikolojik unsurları birlikte kullanmışlardır. Bu dönemde, Mevleviliğin sadece bir tasavvufi akım değil, bir halk hareketi ve bir manevi savunma gücü olarak halkın yanında olduğu görülebilir. Savaşın acımasız atmosferinde Mevlevilik, huzur, sabır ve direncin simgesi olmuş, savaşan insanlara içsel bir denge ve maneviyat sunmuştur.⁴¹

Birinci Dünya Savaşı’nın Osmanlı İmparatorluğu için tarihi anlam taşıyan bu dönemi, Mevleviliğin bir kez daha toplumsal sorumluluklarını genişlettiği bir dönemdir. Osmanlı Devleti’nin savaşa katılması ile *cihâd-ı mukaddes* ilânı yapılmış ve bu atmosferde Veled Çelebi’nin (ö. 1950), liderliğinde “Mücâhidîn-i Mevleviyye” adlı bir alay kurulmuştur. Bu alay, sadece askeri bir birlik olmanın ötesinde, Mevleviliğin toplumsal yapısındaki aidiyet duygusunun bir tezahürü olarak öne çıkmıştır. Filistin cephesinde görev alan bu alay, askerlere sadece fiziksel değil, manevi bir güç de sunmuştur. Mevlevilik, özellikle “bütünün hayrını gözetme” ilkesine dayanan anlayışıyla, cephede savaşan askerlerin moral kaynağı olmuş ve onlara yüksek bir ruhsal direnç kazandırmıştır.⁴²

Bu tür toplumsal sorumluluklar, Mevleviliğin, savaş ve felaket zamanlarında halkın bir arada durmasını sağlayan bir manevi güç olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tarikat, her türlü zorluğa karşı sebat, metin olma ve teslimiyet gibi ahlaki değerlerle topluma örnek olmuş; aynı zamanda halkın yaşadığı bu büyük trajediler karşısında manevi bir sığınak olmuştur. Mevlevihaneler, sadece dini bir ibadet alanı olmaktan çıkmış, birer toplumsal dayanışma merkezi haline gelmiştir. Her iki savaşta da Mevlevihanelerde bir araya gelen insanlar hem fiziksel hem de manevi olarak bir araya gelerek hem savaşın acımasız yönlerinden korunmuş hem de savaşın ardından gelen derin boşluk ve kederden teselli bulmuşlardır. Bunun yanı sıra, Mevlevilik, savaşın sona toplumsal yeniden yapılanma sürecinde de önemli bir rol oynamıştır.

⁴¹ Osman Nuri Küçük, “Mevlânâ’nın İnsana Bakışı,” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din ve Toplum Dergisi*, Sayı 7 (2007), 40-45; Hacı Ahmet Sevgi, *Mevlânâ’nın Mesnevi’sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler*, Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayınları, no. 4, (Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994), 94; Gölpinarlı, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, 256.

⁴² Nejat Göyünç, “Mevlevilik ve Sosyal Hayat,” *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 3-5 Mayıs 1990), 99.

Mücâhidîn-i Mevleviyye alayının üyeleri, savaştan sonra topluma kazandırılmak üzere bir araya gelmiş ve kendi aralarındaki manevi bağları pekiştirmişlerdir. Böylece, Mevlevilik sadece bir tasavvufi akım değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma ve milli birlik konusunda önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Mevlevihaneler, savaş sonrası yeniden inşa edilen toplumsal yapının merkezine oturmuş ve halkın yaralarının sarılmasında önemli bir görev almıştır. Bu toplumsal sorumluluk anlayışı, Mevleviliğin bir maneviyatçı toplum modelinin savunucusu haline gelmesine yol açmış, aynı zamanda bireysel ruhsal gelişim ile toplumsal sorumluluk arasında güçlü bir bağ kurmuştur. Bu özellikleriyle Mevlevilik, sadece tasavvufi bir yol olmanın ötesine geçmiş, toplumların manevi ve sosyal yapısına yön veren bir güç olarak tarihsel rolünü sürdürmüştür.⁴³

1925'te Türkiye'de tekkelerin kapatılması, Mevlevilik gibi tasavvufi ve dini yapılanmalar için dramatik bir kırılma noktası olmuştur. Bu tarih, Mevleviliğin Anadolu'daki merkezinden başka coğrafyalara yayılma ve yeniden şekillenme sürecini başlatmıştır. Mevlevilik, bu zor dönemde varlığını sürdürmek için stratejik bir adım atarak, Konya makam çelebisi Abdülhalim Çelebi'nin oğlu Muhammed Bâkır Çelebi (ö. H. 1200/1786 civarı) tarafından Halep'e taşınmış, orada yeni bir merkez kurulmuştur. Bu adım, sadece Türkiye'deki değil, aynı zamanda Orta Doğu ve Balkanlar gibi geniş coğrafyalardaki Mevlevihanelerle olan bağların güçlendirilmesine olanak sağlamıştır. Halep, 1930'lar ve 1940'lar boyunca, Mevleviliğin merkezi bir noktası haline gelerek, dünyanın farklı bölgelerinde yerleşik olan tarikat mensuplarını bir araya getiren bir kozmopolit yapıyı temsil etmiştir.⁴⁴

Bâkır Çelebi, Halep'teki merkezini, Mevleviliğin geleneklerini canlı tutarak, eski düzeni koruma amacına hizmet etmiş, aynı zamanda dünyanın dört bir yanındaki Mevlevihaneleri bu merkeze bağlamıştır. Bu durum, Mevleviliğin Anadolu topraklarındaki dergâhlarının kapatılmasının ardından bile etkinliğini sürdürmesini sağlamıştır. Ancak, Hatay meselesi ve Türkiye'nin bu meseledeki müdahalesi, Bâkır Çelebi'nin hayatını zorlaştıran bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'nin Hatay'ı ilhak etme sürecinde Bâkır Çelebi'nin Türkiye lehine verdiği destek, Suriye hükümeti tarafından casusluk olarak değerlendirilmiş ve 1937 yılında Türkiye'ye dönüşü sağlanmıştır. Bu, sadece tarikatın ve Mevlevilik geleneğinin değil, aynı zamanda çelebilik makamının da zorluklarla karşılaşmasına yol açmıştır.⁴⁵

Suriye hükümetinin, 1944 yılında tekke ve zaviyeleri kapatma kararı, Mevleviliğin Suriye'deki varlığını sona erdiren ve çelebilik makamını tarihe gömen bir gelişme olmuştur. Bu karar, Mevleviliğin sadece bir tasavvufi yol olmanın ötesinde, zamanla toplumsal, kültürel ve hatta siyasi bir kimlik oluşturduğunun kanıtıdır. Ancak Bâkır Çelebi'nin vefatına kadar, Şemsü'l-Vahid Çelebi (ö. 1950), gibi isimlerin liderliğinde, Mevleviliğin öğretilerinin ve Mesnevî gibi

⁴³ Hilmi Ziya Ülken, *İslam Düşüncesi*, 6. basım, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2020), 199; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 256.

⁴⁴ Ali İhsan Kolcu, *Cumhuriyet Edebiyatı II*, (Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2009), 122; Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, 174.

⁴⁵ Top, *Mevlevi Usûl ve Âdâbı*, 275; Ali Köse, "XXI. Yüzyıl Türkiye'sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış," *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 49 (2015), 9.

manevi kaynaklarının halk arasında ve tasavvuf çevrelerinde yaşatılması devam etmiştir. Şems-ül Vahid Çelebi, halkla olan bağları güçlendirerek tarikatın mevcut üyelerine ve yeni nesil müritlere öğretileri aktarmaya çalışmış, bununla birlikte Mevleviliğin geleneksel öğretilerinin, özellikle de sema ve zikir gibi manevi pratiklerin sürekliliğini sağlamıştır.⁴⁶

Mevleviliğin manevi öğretilerinin ve felsefi yapısının daha geniş bir coğrafyaya yayılması, onun hem manevi hem de kültürel mirasının evrensel bir değer kazanmasına olanak sağlamıştır. Örneğin, Mevleviliğin estetik ve felsefi etkileri, özellikle sema ve mesnevi okumaları, dünya çapında ilgi görmeye başlamış, tarikatın öğretileri sadece bir dini yol olarak değil, aynı zamanda bir kültürel miras olarak kabul edilmiştir. 1925'ten sonraki süreçte, yeni mekanlarda gelişmeye devam eden Mevlevilik, varlık mücadelesi sırasında gelenekleri ile yenilikleri harmanlayarak, maneviyat ve toplumsal sorumluluk arasında denge kuran bir gelenek oluşturmuştur.⁴⁷

1925'te tekke ve zaviyelerin kapatılması kararı, Mevlevilik gibi tasavvufi yolları ve tarikatları doğrudan etkileyen bir dönüm noktasıydı. Ancak, bu yıkıcı etkiyi dengelemek amacıyla, 1926'da çıkarılan yeni bir kanunla Hacı Bektâş-ı Veli ve Mevlânâ türbeleri müze olarak ziyarete açıldı. Bu hem Mevlevilik hem de tasavvufi geleneğin korunmasına yönelik önemli bir adım olarak kabul edildi. Bu türbelerin açılması, halkın geçmişteki dini ve kültürel mirasına bağlılığını sürdürmesine imkân tanıdı; aynı zamanda Mevleviliğin tarihsel önemini ve etkisini topluma aktaran birer kültürel mekân hâline gelmelerini sağlamıştır. Mevlevilik ve Mevlânâ'ya olan ilgiyi artıran bir diğer önemli gelişme ise “şeb-i arûs” denilen Mevlânâ'nın ölümü Hakk'a vuslat yıldönümü törenleridir.

İlk başta 1946 ve 1954 yıllarında Konya'da yapılan küçük çaplı sema gösterileri, zamanla daha büyük ve katılımcı törenlere dönüşerek Mevlânâ'nın öğretilerine duyulan ilginin artmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle 1974 yılından itibaren Konya Belediyesi ve Kültür Bakanlığı tarafından düzenli şekilde organize edilen Mevlânâ Anma Törenleri'ne katılım sayısı hızla artmıştır. 1980'lerde törenlere katılan kişi sayısı yıllık ortalama 5.000 civarındayken, 1990'larda bu sayı 20.000'in üzerine çıkmıştır. 2000'li yıllardan itibaren katılım 50.000'i aşmış, 2010 yılı itibarıyla 75 ülkeden temsilciler Konya'daki törenlere iştirak etmiştir.⁴⁸ Bu artış, Konya'daki otel sayılarında ve konaklama kapasitesinde gözle görülür bir artışa neden olmuştur. 1950'lerde şehirde sadece 3 otel bulunurken, 1990'larda bu sayı 30'u aşmış günümüzde 150'nin üzerine çıkmıştır.⁴⁹ Bu veriler, Mevlânâ'nın anma törenlerinin yalnızca bir dini ritüel değil, aynı zamanda Konya'nın sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını dönüştüren bir kültürel organizasyon haline geldiğini göstermektedir. Törenler, Mevleviliğin temel unsurlarından olan sema, musiki ve şiir gibi öğelerin halkla buluştuğu uluslararası nitelikte kültürel etkinliklere dönüşmüştür.⁵⁰

⁴⁶ Gölpınarlı, *Mevlânâdan Sonra Mevlevilik*, 174.

⁴⁷ Krishan Kumar, *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*, Mehmet Küçük (çev.), (Ankara: Dost Kitabevi, 2013), 97-98.

⁴⁸ Konya Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, *Mevlânâ Anma Törenleri İstatistikleri (1946-2010)*, Konya Belediyesi Arşivi, 2011.

⁴⁹ Konya Büyükşehir Belediyesi, *Turizm ve Kültür Yılığ*, 2015, 45-50.

⁵⁰ Seyit Battal Uğurlu ve Selvi Demir, “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Tekke ve Zaviyeler,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (2013), 368; Tanrıkorur, “Mevleviyye,” 471.

Mevlânâ'nın tanınırlığı sadece Türkiye'de değil, dünya çapında giderek artmıştır. Mesnevi gibi eserlerinin etkisi, sema ve tasavvuf müziği gibi ritüellerin yaygınlaşması, Mevleviliğin evrensel bir kültürel mirasa dönüşmesine katkı sağlamıştır. Bugün, Mevlânâ ve Mevlevilik, kültürel miras ve manevi yolculuk açısından büyük bir anlam taşımaktadır. Konya'da düzenlenen törenler, dünyanın dört bir yanından insanların katılımıyla bir kültürel şölen halini almış ve Mevlânâ'nın öğretilerinin geniş bir kitleye ulaştırılmasına vesile olmuştur. 1980'li yıllarda Mevlânâ anma törenlerine yaklaşık 5.000 kişi katılırken, bu sayı 1990'lı yıllarda 20.000'in üzerine çıkmış, 2000'lerden itibaren ise 50.000'i aşarak ulusal ve uluslararası düzeyde önemli bir turistik ve kültürel organizasyona dönüşmüştür. Özellikle 2010 sonrası törenlere her yıl 60'tan fazla ülkeden ziyaretçi katıldığı rapor edilmiştir. Bu istikrarlı artış, Mevlevi kültürünün ve Mevlânâ anma etkinliklerinin yalnızca yerel değil, küresel ölçekte bir kitleye ulaştığını göstermektedir. Böylece Mevlevilik, toplumsal sorumluluk, maneviyat ve sanat arasında bir köprü kurarak, geçmişte olduğu gibi günümüzde de büyük bir ilgiyle takip edilmektedir.⁵¹

Sonuç

Bu çalışma, Mevlevilik tarikatının doğuşu ve kurumsallaşma sürecini derinlemesine inceleyerek, tasavvufi hareketlerin toplumsal, kültürel ve siyasal etkileşimleri üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir katkı sağlamaktadır. Çalışmanın sonunda elde edilen bulgular, Mevleviliğin tarihsel gelişiminin yalnızca dini bir fenomen olarak değil, aynı zamanda bir kültürel, sosyal ve siyasal yapının inşası olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu perspektif, Mevleviliğin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki toplumsal yapılarla olan etkileşimini daha geniş bir bağlamda analiz etmemize olanak tanımaktadır. Özellikle, Mevleviliğin kurumsallaşma süreci, dini ve manevi bir etkinlik olmanın ötesinde, bireylerin sosyal ve kültürel yaşamlarını dönüştüren, toplumsal yapı ile iç içe geçmiş bir sistem olarak ortaya çıkmıştır. Tarikatın kurucusu Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin öğretilerinin, Osmanlı toplumunda yalnızca manevi bir etki yaratmakla kalmayıp, aynı zamanda güçlü bir kültürel ve sosyal yapı inşa ettiği görülmektedir. Mevleviliğin kurumsal yapısının evrimi, sadece bir dini cemaatin örgütlenmesiyle sınırlı kalmayıp, dönemin entelektüel ve dini hayatında belirleyici bir rol oynamıştır. Bu bağlamda, Mevleviliğin toplumsal işlevselliği ve bireylerin manevi ve günlük yaşamlarını dönüştürme gücü, çalışmanın önemli bulgularından biridir. Mevlevilik, Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı sosyal sınıflar arasında bir köprü işlevi görerek, toplumsal hoşgörü, sevgi ve barış kültürünün yayılmasına katkı sağlamıştır. Bu süreç, aynı zamanda sosyal eşitsizliklerin ve toplumsal zorlukların aşılmasına yardımcı olan bir değerler sistemi oluşturmuş, toplumsal uyumun pekişmesine katkıda bulunmuştur. Mevlevilik ayrıca, batını düşüncenin ve tasavvufi derinliğin halk arasında daha geniş bir kesime ulaşmasını sağlamış, böylece Osmanlı kültürünün daha geniş bir yelpazeye yayılmasına etkili olmuştur. Bu çerçevede, Mevleviliğin yalnızca bir dini hareket değil, aynı zamanda bir kültürel form olarak Osmanlı toplumunun

⁵¹ Haşim Karpuz, "Mevlânâ Müzesi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIX, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004), 452-545; Konya Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, *Mevlânâ Anma Törenleri İstatistikleri (1980-2020)*, Konya Belediyesi Yayınları, 2021.

entelektüel, kültürel ve sosyal dokusuna entegre olduğu sonucuna varılmaktadır. Nitekim Mevlevihaneler, dönemin musiki, edebiyat ve hat sanatının gelişiminde öncü roller üstlenmiş; Konya ve Galata Mevlevihaneleri'nde klasik Türk musikisinin şekillenmesine katkıda bulunan müzisyenler yetişmiş; Neyzen Dede Efendi gibi isimler bizzat bu ortamdan çıkmıştır. Ayrıca Mesnevihanlık geleneği vasıtasıyla Mevlânâ'nın öğretileri hem sözlü kültür hem de yazılı eserler yoluyla toplumun farklı kesimlerine ulaşmıştır. İstanbul ve Konya'da Mevlevihanelerin bulunduğu semtlerin sosyal dokusu da bu dergâhlar etrafında şekillenmiştir. Ancak bu örneklerin ışığında Mevleviliğin yalnızca bir tasavvuf hareketi değil, sanat, musiki, edebiyat ve toplumsal hayat üzerinde sürekli ve çok boyutlu bir etki bırakan kültürel bir yapı olduğu söylenebilir.

Bu çerçevede, Mevlevilik sadece bir dini cemaat olmanın ötesine geçerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun entelektüel yaşamını dönüştürmüş ve halk arasında sevgi, hoşgörü ve manevi birlikteliğin inşasına önemli katkılar sağlamıştır. Yine bu çalışma, Mevleviliğin yalnızca bir tasavvufi akım olarak değil, özellikle sanat, musiki ve edebiyat gibi alanlar aracılığıyla Osmanlı toplumunun kültürel yapısında önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu durum, Mevlevilik örneğinde dini hareketlerin toplumsal ve kültürel etkilerinin incelenmesine yönelik dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. Çalışma, Mevleviliğin, Osmanlı kültürünü şekillendiren ve toplumsal yapıyı dönüştüren bir unsur olarak tarihsel rolünün vurgulanmasıyla, tasavvuf ve dini hareketlerin toplumsal yapılar üzerindeki etkisini tartışan akademik araştırmalara katkı sağlamaktadır. Mevleviliğin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kültürel ve toplumsal yapıları dönüştürme gücü, bu çalışmanın temel amaçlarından biri olarak akademik dünyada yeni araştırma alanlarının açılmasına zemin hazırlayabilir.

Cumhuriyet dönemi sonrası Mevlevilik, tarihi, kültürel ve manevi anlamda Türkiye'de ve dünyada önemli bir değer taşımaktadır. Mevlânâ'nın öğretileri, hoşgörü, sevgi ve barış üzerine inşa edilmiş olup, insanları bir araya getiren, manevi derinlik arayan bireyler için bugünkü dünyada da yol gösterici bir kaynak olmuştur. Mevlevilik, sanat, müzik, şiir ve manevi ritüeller aracılığıyla evrensel bir dil oluşturmuş ve insanın iç yolculuğu açısından güçlü bir etki oluşturmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Açık, Nilgün, "Mevlâna ve Mevlevi Tarikatının Eğiticiği," *Selçuk Üniversitesi III. Uluslar Arası Mevlâna Kongresi 5-6 Mayıs 2003 Bildiriler*, Konya: 2004, 99-114.
- Ankaravî, İsmail Rusûhi, "Erhan Yetik," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. III, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- Banarlı, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. 1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1971.
- Bingöl, Galip ve Hasan Çopur, "Alâeddin Keykubad'ın Abbasi Halifeleri ile İlişkileri: Siyasi Askeri ve Manevi Bağlar." *Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10, No. 1 (Haziran 2025): 17-26. <https://doi.org/10.56252/turktarars.1625896>
- Can, Şefik, *Mevlâna Hayatı Şahsiyeti Fikirleri*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1999.
- Çelebi, Asaf Hâlet, *Mevlânâ ve Mevlevilik*, Ankara: Hece Yayınları, 2015.

- Demirci, Mehmet, “Fihi Mâ Fih,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, 58-59.
- Eflâkî, Ahmed, *Ariflerin Menkıbeleri* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2011.
- Firûzanfer, Bediüzzaman, *Mevlânâ Celâleddin* (çev. Feridun Nafiz Uzluk), Konya: Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2005.
- Göyünç, Nejat, “Mevlevilik ve Sosyal Hayat,” *II. Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 3-5 Mayıs 1990, 95-102.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlânâ ve Mevlevilik*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2006.
- Hemedânî, Abdulvehap b. Celâleddin Muhammed, *Sevâkıb-ı Menâkıb* (çev. A. Süheyl Ünver), İstanbul: Organon, 1973.
- Karpuz, Haşim, “Mevlânâ Müzesi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, 452-545.
- Kolcu, Ali İhsan, *Cumhuriyet Edebiyatı II*, Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi, 2009.
- Konya Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, *Mevlânâ Anma Törenleri İstatistikleri (1946-2010)*, Konya Belediyesi Arşivi, 2011.
- Konya Kültür ve Turizm İl Müdürlüğü, *Mevlânâ Anma Törenleri İstatistikleri (1980-2020)*, Konya Belediyesi Yayınları, 2021.
- Konya Büyükşehir Belediyesi, *Turizm ve Kültür Yıllığı*, 2015.
- Köse, Ali, “XXI. Yüzyıl Türkiye’sinde Gelenekle Modernite Arasında Din Algıları ve Dindarlık Formları: Sosyolojik Bir Bakış,” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, No. 49 (2015), 5-27.
- Küçük, Uğur H., “Mevlevilikte Sosyal ve Kültürel Değişim,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXVIII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, 300-305.
- Kumar, Krishan, *Sanayi Sonrası Toplumdan Postmodern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (çev. Mehmet Küçük), Ankara: Dost Kitabevi, 2013.
- Lewis, Franklin, *Mevlânâ* (çev. Gül Çağalı Güven, Hamide Koyukan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Osmanlı Toplumunda Tarikatlar ve Dinî Hayat*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Öngören, Reşat, *Osmanlılar’da Tasavvuf*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddin, *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevi Tercümesi* (trc. Şefik Can), c. 5, 17. Basım, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018, Beyit 144.
- Rûmî, Mevlânâ Celâleddin, *Mesnevi-i Şerif* (çev. Süleyman Nahifi, sad. Âmil Çelebioğlu), İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Sevgi, Hacı Ahmet, *Mevlana’nın Mesnevi’sinde Devrin Örf ve Adetleriyle İlgili Bilgiler*, Kayseri: Türkiye Diyanet Vakfı Kayseri Şubesi Yayınları, No. 4, 1994.
- Schimmel, Annemarie. *İslam’ın Mistik Boyutu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2017.
- Sipehsâlâr, Feridun bin Ahmed, *Mevlânâ ve Etrafındakiler* (çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2011.
- Şen, Mehmet Emin ve Galip Bingöl. “Anadolu’da Moğol Tahakkümüne Karşı Aykırı Bir Ses: Beylerbeyi Hatiroğlu Şerafeddin Ortaçağ Araştırmaları Dergisi 5, No. 2 (Aralık 2022): 381-92. <https://doi.org/10.48120/oad.1171449>
- Tanrıkorur, Ş. Barihüda, “Mevleviyye,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2004, 468-475.

- Tanrıkorur, Ş. Barihüda, (1989), “Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihânenin Yeri ve Önemi,” *Selçuk Üniversitesi 3. Millî Mevlânâ Kongresi (Tebliğler) 12-14 Aralık 1988 Konya, Konya*: 61-71.
- Tanrıkorur, Ş. Barihüda, “Diğer Mevlevihanelerin Listesi,” *Konya’dan Dünya’ya Mevlâna ve Mevlevilik*, İstanbul: 2002, 237-246.
- Top, H. Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Toynbee, Arnold J., *Tarihçi Açısından Din* (çev. Dr. İbrahim Canan), İstanbul: Kayihan Yayınları, 1978.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Mevlevihane” maddesi, c. 29, İstanbul: TDV Yayınları, 2004, s. 144-146.
- Uğurlu, Seyit Battal ve Demir, Selvi, “Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Tekke ve Zaviyeler,” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24 (2013), s. 367-379.
- Ülken, Hilmi Ziya, *İslam Düşüncesi*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 6. Basım, 2020.
- Veled, Sultan, *İbtidâ-Nâme* (çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: İnkılâp Yayınevi, 2014.
- Yazıcı, Tahsin, “Dîvân-ı Kebîr,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994, s. 432-433.
- Yeniterzi, Emine. *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlâna-Güncel Yorumlarla*. 16. bs. Ankara: TDV Yay. 2020.